

**К. Д. Ганчарэнка** (Мінск, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі)

## ІНШАМОЎНЫЯ СЛОВЫ Ў СІСТЭМЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ХХІ ст.

Стаття описує сучасні процеси входу іноземних слів у беларускую мову ў сувязі з узнікненнем новых паняццяў і значэнняў слів, прыняццем яўленняў другіх нацыянальных культур. Вызначаны асновныя прафесійныя і сацыяльныя групы, дзе найбольш актыўна ўжываецца іноязычная лексіка (спорт, эканоміка, інфармацыйныя тэхналогіі, творчасць, моладзевая сфера). Паказаны прынцыпы стылістычнага і функцыянальнага размеркавання заёмстваў (агульнаўжываная лексіка і прафесіяналізмы, моладзевы сленг). Прааналізавана семантычная адаптацыя заёмстваў, спосабы узнікнення сінанімаў і омонімаў, многізначных слів. Значана ўжыванне іноязычных слів і выражэнняў без перавада і адаптацыі ў стылістычных мэтах. Паказана агрэсіўнае дубліраванне новымі англіцызмамі беларускую лексіку і старых заёмстваў, а таксама адваротны працэс выбару ўласных лексічных адпаведнасцяў, пурістычных слів.

Беларуская мова ў пачатку ХХІ ст. актыўна прымае ў свой склад заважычаныя, што абумоўлена як натуральным уваходжаннем новых паняццяў у мову, адаптаваннем спецыфічных культурных паняццяў і арыентацыяй на ўніверсальны лад жыцця, развіццём турыстычнага бізнесу. Ужываннем у тэкст заважычанняў і макаранічных адзінак асоба падкрэслівае сваё дачыненне да сучасных грамадскіх працэсаў, валоданне замежнымі мовамі і нават матэрыяльную забяспечанасць. Аб пашырэнні англійскай мовы пішуць даследчыкі многіх краін. Сербскі навуковец Т. Прчыч, заўважае, што “англійская мова ўжо не з’яўляецца чыста замежнай мовай, дзякуючы сваёй аўдыявізуальнай даступнасці праз сучасныя тэхналогіі (тэлебачанне, радыё, Інтэрнэт), засваенню ў сістэме школьнай адукацыі” [1, с. 412]. Казахстанскія даследчыкі нават гавораць аб трохмоўі, дзе першай мовай з’яўляецца дзяржаўная казахская, другой – мова міжнацыянальных зносін руская, трэцяй – англійская, мова інтэграцыі ў глабальную эканоміку [2, с. 23].

Сучасныя заважычаныя фарміруюцца за кошт назваў рэалій, якія ўзніклі ў апошні час: *смартфон* < англ. *smart* ‘разумны’, *меліраванне* < ням. *melieren*, фр. *mêler* < лац. *miscēre* ‘змешваць’, *хіпстэр* ‘прадстаўнік моладзевай плыні, які захапляецца інтэлектуальным мастацтвам, рэтра-стылізацыяй, шмат увагі ўдзяляе знешняму выглядзе’ < англ. *to be hip* ‘быць у тэме’, *эластан* < грэч. *ελαστικός* ‘гібкі’, кэш ‘від захавання інфармацыі ў Інтэрнэце: без лішняга афраамлення і з большай хуткасцю’ < англ. *to cache* ‘хаваць’, *дабстэп* ‘стыль музыкі, які характарызуецца разрэджаным, нібы “цягучым” гучаннем’ = англ. *dubstep*. Пры з’яўленні ў паняцця дадатковага значэння ўзнікае і новае слова. Так, *дрыфт* гэта не проста ‘гонкі’, а ‘гоначны спосаб кіравання з левым заносам’; *краўдфандынг* ад звычайнага дабрачыннага збору сродкаў адрозніваецца заахвочваннем тых, хто ахвяруе сродкі (падарункі, запрашэнні на мерапрыемствы), *флэшмоб* з’яўляецца тэатралізаванай акцыяй (напрыклад, масавы запуск паветраных шарыкаў), *чайлд фры* – гэта не проста бяздзетны чалавек, а свядома бяздзетны.

Вынікам агрэсіўнага ўдзеяння іншамоўнай лексікі становіцца замена запазычаннімі ўласнабеларускіх слоў: *творчасць* – *крэатыў*; *выпадак*, *здарэнне* – *інцыдэнт*, *кадравік*, *спецыяліст* па падборы персанала – *эйч-ар*. Пры гэтым такія дублеты ўключаюцца і ў рэгіянальныя СМІ, якія разлічаны на старэйшую ўзроставую катэгорыю. Напрыклад, паняцце любімы заняткай найчасцей выражаецца ідэнтычным англіцызмам *хобі*. “Ці ёсць у вас хобі?” – такое пытанне для рэспандэнтаў сустрэта ў выданнях “Голас часу” г. Мала-рыта, “Працоўная слава” г. Валожын, “Навіны Камянеччыны”, “Дзянніца” г. Шчучын і інш.

Акрамя таго, англіцызмы замяняюць ранейшыя запазычанні жарг. *хайп* < англ. *hype* ‘стварэнне сенсацыі для актыўнага аберкавання (пераважна ў інтэрнэце)’ замест *ажыятаж* ‘ажытацыя; узбуджаны стан, моцнае хваляванне’ < фр. *agiotage* ‘попыт, хваляванні на біржавай гульні’, *мэйк-ап* < англ. *make-up* замест *макіяж* < фр. *maquillage*. Адзін з адмоўных вынікаў выкарыстання іншамоўных слоў – лексічныя парушэнні, звязаныя з няведаннем значэння слова: *івент-мерапрыемства* – таўталагія, бо *івент* і ёсць ‘падзея, мерапрыемства’, *камінг-аўт* ‘прызнанне ў нетрадыцыйнай арыентацыі’ недарэчна ў значэнні ‘прызнанне ў нечым увогуле’, слова *калабарацыя* з’яўляецца гістарычным тэрмінам з негатыўным сэнсам ‘супрацоўніцтва з акупацыйнымі ўладамі падчас Другой сусветнай вайны’ і яго не варта прымяняць да паняццяў ‘творчае супрацоўніцтва’, ‘навуковае супрацоўніцтва’, ‘аб’яднанне’: *аб сюрпрызах*, якія чакаюць наведвальнікаў Гран-пры... *слухайце ў інтэрв’ю з каардынатарам івент-мерапрыемстваў Лідзіяй Заблоцкай...* (bel.sputnik.by/radio, 18.09.2017); *Гэта будзе значыць, што такая колькасць людзей зрабіла “камінг-аўт” і заявіла пра сваю беларускамоўнасць* (svaboda.org, 20.01.2016); *Працоўная нарада Міжнароднай калабарацыі па правядзенні эксперыменту СОМЕТ пройдзе з 16 па 20 мая на фізічным факультэце БДУ* (bsu.by, 13.05.2016); *Shuma завяла сайт і заклікае да калабарацыі электронічыхаў* (euroradio.fm, 30.01.2012).

Варта адзначыць, што некаторыя запазычанні ўжо не з’яўляюцца неалагізмамі, бо яны ўвайшлі ў шырокае ўжыванне: *кастынг*, *ток-шоу*, *рыэлтар*, *саміт* і інш. Асобныя іншамоўныя словы выцесніліся ў размоўную сферу: *хэпі-энд*, *шопінг*, *прэзент*; яны замяняюцца славянскімі адпаведнікамі: *рэ-старт* ‘пачатак наноў нейкага праекта, дзейнасці’ – *перазапуск* – разм. *перазагрузка*, *паблік* – суполка (у сацыяльнай сетцы).

У беларускім дыскурсе можна знайсці нават сінанімічныя ланцужкі “запазычанне – беларускае слова, у тым ліку падобнае з рускім – адметнае беларускае слова, пурыстычнае слова”: *спонж* = англ. *sponge* – *губка*, *мачалка* – *вахотка*, *івент* – *мерапрыемства* – *імпрэза*. Сінанімія “запазычанне – славянскае слова” можа выкарыстоўвацца ў якасці тлумачэння: *Вам трэба пазначыць свой значок такой штукай, як хэштэг (рашотачка, кратачкі)* (У. Сцебурака. «XXV Мінская міжнарод. кніж. выстава-кірмаш». 04.03.2018). Разам са словам *шоп-тур* ‘паездка за мяжу за пакупкамі’ выкарыстоўваецца размоўнае *закупы* ў вузкім значэнні ‘паездкі за пакупкамі

ў Польшчу (Літву) ад пол. *na zakupy* ‘за пакупкамі’, мадэль графы ў візавай анкеце. Удар па папулярных сярод беларусаў “закупах у Польшчы”. ([svaboda.org/a/28968742](http://svaboda.org/a/28968742), 11.01.2018). У публіцыстычным і размоўным дыскурсе запазычанні могуць набываць іранічную або негатыўную афарбоўку: *А так нейкі калгасны гламур атрымліваецца* (чытач, [nn.by/?c=ar&i=208456](http://nn.by/?c=ar&i=208456), 22.04.2018).

Сярод сфер, якія найбольш актыўна ўключаюць іншамоўныя словы – сфера інфармацыйных тэхналогій: *хостынг* ‘размяшчэнне інфармацыі на серверы’ = англ. *hosting*, *гаджэт* ‘любое ўстройства невялікага памеру’ < англ. *gadget* ‘устройства, цацка’ < фр. *gâchette* ‘скобка’, творчасці: *слоў моўшан* ‘эфект запаволенай здымкі’ = англ. *slow motion*, *постпрадакшн* ‘тое, што і мантаж’ = англ. *postproduction*, *скрапбукінг* ‘афармленне вокладак і пад.’ < англ. *scrap* ‘кавалачак’ + *book* ‘кніга’, спорту: *сётакан* ‘японскі від барацьбы з лінейнымі перамяшчэннямі і ўдарамі’, *слоўнстайл* ‘спаборніцтвы (снаўборд, лыжы, веласіпед) па перадоленні трасы з рознымі элементамі’ < англ. *slope* ‘схіл’ + *style* ‘стыль’, эканомікі: *біткоін* ‘электронная валюта і сістэма электроннага разліку без удзелу банка’ < англ. *coin* ‘манета’, *афшор* ‘рэгістрацыя кампаніі за межамі краіны’ < англ. *offshore* ‘па-за межамі’. Сферы інтэрнэт-кантактавання, моды і мастацтва аб’ядноўваюцца паміж сабой моладзевай аўдыторыяй, з якой вычляняецца яшчэ адзін каталізатар – хінстарская культура. Дзякуючы апошняй ў слоўнік моладзі прыйшлі паняцці *лофт* ‘былы прамысловы будынак, пераабсталяваны пад творчую пляцоўку, жыллё’ < англ. *loft* ‘гарышча’, *лук* ‘знешні выгляд; фота ў спецыяльна выбраным адзенні’ = англ. *look*, *вінтаж* ‘стыль адзення, які паўтарае ўстарэлыя мадэлі ХХ ст.’ < фр. *vintage* ‘вытрыманае (віно)’, *барбершоп* ‘мужчынская цырульня’ < англ. *barber’s shop* ‘цырульня’, назвы моднага адзення: *лонгслів* ‘прыталены джэмпер з тонкай тканіны’ < англ. *long* ‘доўгі’ + *sleeve* ‘рукаў’. Вельмі падобныя да дадзенай культуры – *інстаграмшычыкі* і *блогеры* (*посціць* ‘размяшчаць інфармацыю’, *сторыз* ‘фотаздымак з дадатковай інфармацыяй ў Інстаграме’, *бан* ‘забарона размяшчаць і каменціраваць інфармацыю’), *фрылансеры* (*каворкінг* ‘сумесная праца’, *стартап* ‘праект пачаткоўцаў’): *Ва ўсім свеце сёння пануе мода на арт-лофт – прамысловыя памяшканні, што пераўтвараюцца ў выставачныя плошчы* ([kimpress.by/index.php?page=2&id=8295](http://kimpress.by/index.php?page=2&id=8295)).

Даволі пашырылася геаграфічнае і лінгвістычнае паходжанне назваў розных страў, акрамя паняццяў піца і сушы прыйшлі грузінскае хачапуры, турэцкі кебаб, яўрэйскі хумус, італьянскія назвы кавы макачына, латэ і інш. Ёсць словы, якія з’яўляюцца номенамі: соус “Песта”, памідоры чэры. Але тут мы маем справу хутчэй з экзатызмамі, чым з запазычаннямі. Разам з уваходжаннем такіх адзінак у нацыянальны побыт мы можам казаць аб прыняцці з’явы і яе назвы. Але варта пазбягаць вялікай колькасці іншамоўных назваў страў, калі ёсць магчымасць ужыць вядомага лексемы. Так, у меню рэстарана “Камяніца” г. Мінска ([kamyanitsa.by/by](http://kamyanitsa.by/by)) мы сустрэлі: *мафін з шакаладам* (англ. *tuffin*) – можна *кекс*, *крэпы* з сырам і *сёмгай* (фр. *сере*) – тонкія

*аладкі, шот* (англ. *short*) – *чарка*. У стылістычных мэтах магчыма ўжыванне слова без перакладу і адаптацыі, для падкрэслівання асаблівасцей замежнага ладу жыцця: *Як тыя маўльташэн* (ням. *пельмені*) *з вушэй палезуць...* – рэпліка героя, які жыў у Германіі (спектакль “Шабаны”, НАДТ імя Я. Купалы, аўт. А. Бахарэвіч).

У асноўным іншамоўныя лексемы належаць да сферы абмежаванага ўжытку. Даволі складанай з’яўляецца класіфікацыя запазычаных неалагізмаў, на тэрміны (кніжную лексіку) і прафесіяналізмы (размоўную і жаргонную лексіку). Да прафесіяналізма можна аднесці: 1) запазычаны жарганізм: *фэйк* ‘падробленая прадукцыя; ілжывая інфармацыя’ = англ. жарг. *fake*; *спойлер* ‘перадчаснае раскрыццё сюжэту’ = англ. жарг. *spoiler*, *фэйр плэй* ‘чыстая гульня’ < англ. жарг. *fair play*; 2) слова з пераносным значэннем, выражанае запазычанай лексікай: *камбэк* ‘вяртанне на да сцэнічнай, спартыўнай дзейнасці’ < англ. *come back* ‘вяртанне’; 3) у пэўнай ступені – неалагізмы, якія замяняюць існуючыя паняцці: *лайфхак* < англ. разм. *life hack* ‘вучыць жыццю; хітрасць’ – карысная парада, *бэкстэйдж* – закуліссе; 4) слова на аснове абрэвіятуры: *трыджык* – размоўнае слова, *3G* – наменклатурнае абазначэнне: *За фэйр плэй атрымлівае Серхія Рамас узнагароду* (Д. Герчыкаў. “Беларусь-5”. “Рэал – Грэміа”, 18.12.2017). Для прафесійнай лексікі, якая не страціла прыкметы размоўнасці, але часта сустракаецца ў літаратурным тэксце, выкарыстоўваецца паняцце тэрміноід [3, с. 191]. Напрыклад, *фол* ‘падманныя дзеянні ў гульні; памылка’ < англ. першапачатк. *faul* ‘памылка’, *мем* = англ. *tete* ‘карыкатура ў Інтэрнэце на аснове рэальных фотаздымкаў, выразаў’.

Моладзевыя маўленне ўключае ў сябе запазычаныя жарганізмы: *мерч* ‘адзенне з фанацкай атрыбутыкай’ = англ. *merch*, *покерфэйс* ‘выраз твару, які не выдае эмоцый’ = англ. *pokerface*, жарганізмы на аснове запазычанняў: *скілы* < англ. *skills* ‘веды’, *рэлакс* ‘адпачынак, расслабленне’ < англ. *relax*, *цян* яп. ‘дзяўчына’: *Нервовым людзям не месца за бильярдным сталом, тут патрэбен “покерфэйс” і поўны кантроль эмоцый* (zviazda.by, 05.12.2017).

Вельмі распаўсюджаным ў размоўнай сферы з’яўляецца макаранічнае ўкрапленне слоў з замежных моў, якія добра вядомыя шырокаму колу асоб: з нямецкай – *гут*, *ахтунг* ‘нешта кепскае’, *майн гот* ‘божа!’, з англійскай – *хай*, *хэлоў*, *ок*, італьянскай – *чао* і інш: *Во, гэзчны і выкшталцаваны еўрапеец!* (пол. ‘ветлівы’ і ‘выхаваны’) (чытачка, nn.by/?c=ar&i=182344, 18.12.2016). Аднак, як заўважае расійская даследчыца В. Б. Сірацініна, такія словы не ўваходзяць у нацыянальную мову і іх ужыванне не дыктуецца неабходнасцю [4, с. 55]. Акрамя таго, у сучаснай літаратуры ўжываюцца фразеалагізмы з замежных моў у першасным выглядзе, нават без арфаграфічнай адаптацыі. Маладыя літаратары такім чынам імкнуцца паказаць сваю дасведчанасць, прыцягнуць увагу да твора: *Trast and fall* англ. ‘давярай і падай’ (А. Мініна) – ад назвы псіхалагічнага практыкавання, дзе чалавеку трэба спінай упасці на рукі партнёру, *мішн кампліт* (В. Рыжкоў) < англ. ‘місія выканана’. У публіцыстычных тэкстах сустракаюцца вядомыя ідыёмы, выражаныя іншамоў-

нымі словамі: *Папера ўжо не камільфо?* (фр. ‘не прыстойна’) (zviazda.by, 12.05.2015); *Міцкевіч для беларусаў – тэра інкогніта* (лац. ‘невядомая зямля’) (П. Дзюсекаў. “Калейдаскоп”. “Беларусь-3”, 09.07.2016). Магчыма і неперакладное цытаванне тэксту, указанне назваў твораў: Вынікам гэтай працы стаў альбом “Nevermind”. Першая песня на ім – “Smells like teen spirit” (І. Падрэз, Легенды Live. Nirvana, 26.09.2014); Міхаэль Вайнс і яго “Лэйзібой” (вокладка, “Маладосць”. 2018, № 3.).

Адзін з этапаў семантычнай адаптацыі запазычанняў пасля засваення яго значэння – узнікненне полісеміі [5, с. 78]. Так, *планшет* (фр. *planchette*) – не толькі ‘дошка, на якую нешта прымацоўваецца’, а ‘планшэтны камп’ютар’, *мэсэдж* (англ. *massage*) у меншай ступені з’яўляецца намінацыяй інтэрнэт-паведамлення (*пяшчотны мэсэдж праз Facebook*), а набыло філасофскае значэнне ‘зварот, пасланне’: *Наш мэсэдж – гэта Беларусь* (novychas.by, 01.04.2016). *Бэкграўнд* (англ. *background*) – гэта не толькі журналісцкі прафесіяналізм ‘тлумачальная інфармацыя, што пішацца ўнізе артыкула’, а таксама абстрактна – ‘мінулае’. Амонімы ўтвараюцца за кошт 1) запазычання слова з іншым значэннем, але падобнай гукавой структурай: *пост* ‘рэлігійнае ўстрыманне ад ежы і забаў’ і *пост* ‘паведамленне на асабістай старонцы ў сацыяльнай сетцы’ < англ. *post* ‘пошта’; 2) распадабнення значэнняў ад аднаго запазычанага слова: *інсталяцыя* ‘ўстаноўка праграмы на камп’ютар’ і *інсталяцыя* ‘прасторавая кампазіцыя з розных элементаў’ = англ. *installation*; 3) запазычання амонімаў: англ. *Twister* – твістар ‘прынада для рыбы’ і англ. *twister* – *twister* ‘напольная гульня для кампаніі’.

Наступная форма адаптацыі – пераход уласных назваў у агульныя [5, с. 80]. Так, могуць выкарыстоўвацца як агульныя назоўнікі назвы інтэрнэт- і мабільных сістэм: у Інстаграме, Вайберы і г.д. Пры абазначэнні прадукцыі вядомых фірм можа адбывацца метанімічны перанос (у асноўным у размоўнай сферы): *лабутэны* ‘туфлі дызайнера Крысціяна Лабутэна’, *памперсы* ‘падгузнікі’ ад назвы фірмы-вытворцы «Pampers», *андроід* ‘мабільнае ўстройства з сістэмай Android’. Сустрэта іранічная метафара – *энерджайзер* ‘энергічны чалавек, жывёла’ – ад назвы магутных батарэек «Energizer».

Такім чынам, сучасны працэс засваення запазычанняў звязаны не толькі з узнікненнем новых з’яў і паняццяў, прыманнем культурных элементаў іншых народаў, стварэннем жаргоннай лексікі на аснове запазычанняў. Новым з’яўляецца ўжыванне замежных слоў без перакладу і адаптацыі не толькі ў размоўным, але і літаратурным, публіцыстычным кантэксце, уключэнне іншамоўных слоў як сінонімаў да славянскай і даўно запазычанай лексікі.

## ЛИТЕРАТУРА

1. *Прћић, Т.* Српски или англосрпски – питање је сад / Т. Прћић // Српски језик у нормативном огледалу : 50 одлука Одбора за стандартизацију срп. језика / приред.: Б. Брборић [и др.]. – Београд, 2006. – С. 412–422.

2. Жикеева, А. Р. Перспективы развития трехязычия в Республике Казахстан / А. Р. Жикеева // Русский язык в странах СНГ: проблемы и перспективы / отв. ред. К. С. Шалгимбекова. – Костанай, 2012. – С. 23–26.
3. Горностаев, С. В. Специальная лексика сферы игровой индустрии / С. В. Горностаев // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. – 2016. – Вып. 6. – С. 189–196.
4. Сиротинина, О. Б. Все, что нужно знать о русской речи : пособие для эффективного общения / О. Б. Сиротинина. – М. : URSS : ЛЕНАНД, 2016. – 218 с.
5. Кавалёва, Л. Я. Англiцызмы ў тэрміналогіі сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Л. Я. Кавалёва; навук. рэд. П. У. Сцяцко. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 186 с.

This article describes the contemporary processes of foreign words borrowings in the Belarusian language. The lexical adaptation of foreign words is shown. The basic spheres of the usage of new borrowings are analyzed.

**Е. В. Ефимова** (Минск, МГЛУ)

## ВАРИАТИВНОСТЬ АНГЛИЙСКИХ ГЛАСНЫХ В СПОНТАННОЙ РЕЧИ

Представлены результаты акустического анализа варьирования длительности гласных в свободной спонтанной речи. Установлены темпоральные характеристики словесно-ударных гласных в различных комбинаторных и фразово-позиционных условиях функционирования. Полученные экспериментальные данные позволяют утверждать, что в свободной спонтанной речи число аллофонов словесно-ударных гласных, выделяемых на основе комбинаторно-позиционных условий их функционирования, оказывается большим, чем число количественных вариантов гласных фонем, которые реально различаются на уровне восприятия и продуцирования как максимально краткие, максимально долгие, удлиненные, сокращенные или нейтральные (немаркированные). Показано, что в спонтанной речи акцентированная фразовая позиция способствует более полной реализации количественных характеристик гласного, выражающейся в более разнообразной картине аллофонического варьирования в зависимости от комбинаторных условий реализации фонемы.

Исследования, посвященные сравнению спонтанной речи и чтения вслух, показывают, что контраст между ними по тщательности артикуляции и отчетливости произнесения гласных и согласных присутствует не во всех случаях [1; 2; 3]. Даже в беглой разговорной речи, которая наиболее ярко маркирована как спонтанная, не все реализации сегментных единиц, в частности гласных, характеризуются небрежной и нечеткой артикуляцией: в определенных фразовых позициях гласные полностью сохраняют свои артикуляторные черты, и их произнесение не отличается от чтения вслух [4]. Таким образом, реализация английских гласных в спонтанной речи требует специального изучения с целью установления, с одной стороны, позиций, в которых гласный наиболее подвержен ослаблению, и, с другой стороны, позиций, в которых гласный «защищен» от него.